

rastlanır. Günümüze ulaşan yer adları ise Üreğil ve Yüreğil biçimindedir. Bu da son zamanlarda ortaya çıkan Anadolu ağzlarındaki $r \rightarrow l$ değişikliğiyle ilgilidir. Kâşgarlı Mahmud'da bir yay ve üç ok biçimindeki Yüreğir boyunun damgası Reşidüddin'de de aynen görülür. Yay Oğuz elinin on iki boydan müteşekkil Bozok kolunun, üç ok da yine on iki boydan oluşan Üçoklar'ın alâmetidir. Yine Reşidüddin, Yüreğir'in "da-ima iyi iş gören ve düzen kuran" anlamına geldiğini, ülüşünün uca (koyunun kalça kısmı), onkununun ise "uc" adlı kuş olduğunu belirtmiştir.

XVI. yüzyılda Anadolu'da Üreğir ve Yüreğir adlarını taşıyan iki yöre ile kırk dört köy bulunuyordu. Yörelere biri Adana'nın güneyindeki verimli ovayı teşkil ediyordu. Bu ova Ramazanoğulları Beyliği'ni kuran Yüreğirler'in kışlağıydı, bu sebeple de onların adını aldı. Diğer yöre ise Trabzon sancağına bağlı bir nahiyedir. Yüreğir nahiyesi, Tirebolu ile Görele arasındaki Karaburun'la İsmailbeyli'nin güneyindeki Boğalı köyünden başlayıp güneybatıda Boynuoğuz köyüne kadar uzanan dar ve uzun bir yöre olup on üç köyü vardır. Bu yörelere kalabalık sayıda Yüreğir oymakları yerleşmişti. Yüreğir / Üreğir adlı köylerin çoğu Kastamonu, Hamid-ili, Ankara, Bozok (Yozgat), Şebinkarahisar ve Çanık (Samsun) sancağı içindeydi. Ayrıca Sivas'tan Batı Anadolu'ya kadar uzanan kesimde de bu adı taşıyan köyler bulunmaktaydı.

XIV. yüzyılda Kilikya'nın Memlükler tarafından ele geçirilmesi sırasında onlara destek veren Türkmenler'in çoğu Üçok koluna mensuptu ve Üçoklar'ın hâkim boyu da Yüreğir idi. Bu yüzyılın ortalarında Yüreğirler ve onlarla birlikte Çukurova'nın fethinde bulunmuş olan Kınık, Bayındır ve Salurlar bu bölgede yurt tuttular. Bu sırada Yüreğirler'in başında Ramazan Bey vardı. Bozoklu Dulkadiroğlu Karaca Bey'in bazı Memlük emirleriyle birlikte 753'te (1352) Memlük sultanına isyan etmesi üzerine azledilmesinin ardından Türkmen emirliği Üçoklu Ramazan Bey'e verildi. Memlük kaynaklarında, 755 (1354) yılında Ramazan Bey'in oğlunun Kahire'ye gelerek sultana ve büyük emirlere 1000 Türk atı takdim ettiği bildirilir. 783'te (1381) Ramazanlı Beyliği'nin başında İbrâhim Bey bulunuyordu. Ona sadece Yüreğirler'in değil Çukurova'daki bütün Türkmenler'in başbuğu gözüyle bakılıyordu. Yüreğirler'in kışlık yurtları Adana'nın güneyinde Seyhan ile Ceyhan ırmakları arasındaki yöre idi; yaylakları da kuzeyde Kızıldağ ile Üçkaplı

yaylasıydı. Yüreğirler'in doğusunda Kınıklar yaşıyordu. İbrâhim Bey de Çukurova'daki Memlük hâkimiyetine son vermek amacını taşıyordu. Daha 780'de (1378) eski Misis-Payas yolu üzerindeki Demirkapı'da (Karanlıkkapı) pusu kurarak Temür Bay kumandasındaki bir Memlük ordusunu bozguna uğratan Türkmenler'in başında onun bulunduğu bilinmektedir. 783 (1381) yılında Halep valisi olan Yılboğa (Yolboğa) Kınıklar ile Yüreğirler'in arasında açtı ve Kınıklar'ın Yüreğirler'e saldırmasına yol açtı. Fakat bundan beklediği gibi bir netice çıkmadı ve İbrâhim Bey duruma hâkim olmayı sürdürdü. İbrâhim Bey ayrıca Karaman Hükümdarı Alâeddin Bey'le ittifak kurup Memlükler'in Sis valisini (nâib) sıkıştırmaya başladı. Bunu haber alan Yolboğa kalabalık bir askerle Çukurova'ya girdi. İbrâhim Bey yakalandı, kardeşi ve annesiyle birlikte katledildi. Ancak Yolboğa dönüşü sırasında Sarıçam'da Yüreğirler'in baskınına uğradı. Memlük ordusu bozuldu, Yolboğa gözünden yaralandı, bu haldeyken güçlüğü Ayas'a ulaşabildi. Memlükler Halep'e gitmek için Demirkapı'ya vardıklarında yeniden Türkmenler'in hücumuna uğradılarsa da yetişen yardım birlikleri sayesinde bu saldırıyı püskürttüler.

İbrâhim Bey'in ardından yerine geçen Ahmed Bey devrinde (ö. 819/1416) Yüreğirler ve Çukurova'daki diğer Üçoklu boylarının sakin bir hayat geçirdikleri anlaşılmaktadır. Daha sonra Memlük hâkimiyeti Çukurova'da kuvvetle yerleşti ve bu durum Osmanlı devrine kadar sürdü. Yüreğir, Kınık Türkmenleri ile Özerli Türkmenleri XV. yüzyıldan itibaren yerleşmeye ve toprakla uğraşmaya yöneldiler. Osmanlı hâkimiyeti başladığı esnada (923/1517) Yüreğir ve Kınıklar oymak teşkilâtını kaybetmişlerdi. Yüreğir ve Kınık adları da artık onların oturdukları yerleri ifade ediyordu. Kınık adı günümüzde unutulmuşsa da Yüreğir bu boyun Çukurova'daki önemli siyasî rolünün bir hâtrısı olarak bugüne kadar gelmiştir. XVI. yüzyılda Halep Türkmenleri ve Dulkadirli ili arasında küçük Yüreğir oymaklarının varlığına dair kayıtlara rastlanır. Halep Türkmenleri içindeki Yüreğir oymağı Sultan İbrâhim devrinde Azâz'a bağlı, bugün muhtemelen Kilis'in doğusunda kalan Karaköprü adlı köyde yerleşmişti. Dulkadirli eline bağlı bulunan diğer Yüreğir oymağı ise kışın Suriye'ye inmekte, yazın da Binboğa'da yaşamaktaydı. Bu oymağın Halep Türkmenleri arasındaki Yüreğir oymağının bir kolu olduğu açıktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lügâti't-Türk Tercümesi, I, 57; Fahreddin Mübârek Şah, *Târih* (nşr. E. D. Ross), London 1927, s. 47; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1338, I, 43; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), III, 449, 504, 506, 511; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 225; Neşrî, *Cihannümâ* (Taeschner), I, 225-226; *Türkiye'de Meskün Yerler Kitavuzu*, Ankara 1946, s. 1098; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İstanbul 1980, s. 353-355; a.mlf., "Bayındır, Peçenek ve Yüreğirler", *DTCFD*, XI/2-4 (1953), s. 329-334, 344; a.mlf., "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *TAD*, I (1963), s. 1-108.

FARUK SÜMER

YÜRÜK AKSAK

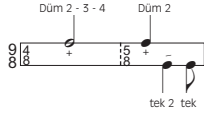
Türk mûsikisi usullerinden.

Dokuz zamanlı aksak usulünün en yürük mertebesidir. Türk mûsikisi usul sisteminde küçük usul sınıfına giren aksak usulünün 9/4'lük mertebesine ağır aksak, 9/8'lik mertebesine aksak, 9/16'lık mertebesine de yürük aksak adı verilir (ayrıca bk. ORTA AKSAK). Ancak uygulamada bu usuldeki eserlerin başına 9/16 yazılması tercih edilmemiştir. Bunun yerine yine 9/8 yazılır ve portede usul rakamının üzerine "yürük" veya "yürük aksak" ibaresi konularak usulün gidişi belli edilir. Bu usul aksak usulünde olduğu gibi, kendi formunda dört zamanlı sofyan usulü ile yine kendi formunda beş zamanlı bir Türk aksağı usulünün (bir dört zamanla bir beş zamanın) birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir.

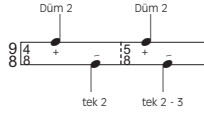
Görüldüğü gibi yürük aksak usulünün yapı bakımından ağır aksak ve aksak usulünden hiçbir farkı yoktur. Bu sebeple bazı müellifler yürük aksak adlı ayrı bir usulün bulunduğunu kabul etmemişlerdir. Ancak usulün çok yürük oluşu bu usuldeki eserlerin icrası sırasında usul ile takibini yani vuruluşunu güçleştirir. Ayrıca yine bu usuldeki sözlü eserlerin güfte taksimi de (prozodi) diğer aksak usullerden farklıdır. Dolayısıyla Rauf Yektâ Bey yürük ak-

YÜRÜK AKSAK

sak usulünü çifte sofyan diye adlandırmış ve şemasını da şu şekilde kaydetmiştir:

Bu usul şöyle de vurulabilir:

Yürük aksak usulü küçük formlarda, daha çok şarkı, türkü ve hareketli oyun havalarıyla saz eserlerinde kullanılmıştır. Şâkir Ağâ'nın, "Görmedim sen gibi yâr" mısraıyla başlayan bayatî-araban şarkısı bu usulün örnekleri arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Mûsikî*, İstanbul 1321, s. 45; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935, II, 38, 42-45; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 639-640; Rauf Yektâ, *Türk Musikisi*, s. 111; Sadettin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 12.

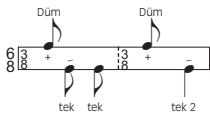

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

YÜRÜK SEMÂİ

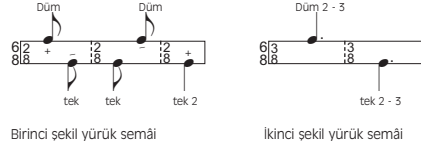
Türk mûsikisi usul ve formlarından.

Usul. Türk mûsikisi usul sisteminde altı zamanlı küçük bir usuldür. Bu usul üç adet iki zamanın veya iki adet üç zamanın, diğer bir ifadeyle üç nîm-sofyanın veya iki semâinin birbirine eklenmesiyle meydana gelmiştir (2 + 2 + 2 = 6 veya 3 + 3 = 6). Yürük semâi usulünün bu isme uygun olan mertebesi 6/8'lik mertebedir. Aynı usulün 6/4'lük mertebesine "sengin semâi", 6/2'lik mertebesine de "ağır sengin semâi" adını vermek gerekirse de bunun zamanla karıştırılarak nota yazımında usulün 6/4'lük mertebesine de yürük semâi adı verildiği görülür. Ancak 6/8'lik mertebedeki yürük semâiye "birleşik nîm-sofyan" demek daha doğru olur ve bu şeklin yapısı 6/4 ve 6/2'lik mertebelerden farklıdır. Çünkü bunlar iki adet üç zamanın birleşmesinden meydana gelmiştir ve melodik gidiş de bunu göstermektedir:

İki adet üç zamandan teşekkül ettiği belirtilen bu yapının gerçekte üç adet iki

zamanın birbirine eklenmesinden meydana gelen birinci şekille iki adet üç zamandan meydana gelen ikinci şeklinin yürük semâi olarak şu şekilde yazılması gerekir ve bu durum eserlerdeki melodik yapıda da görülebilir:

İkinci şekil yürük semâi özelliğine sahip eserlerde notanın başına yürük semâi değil "birleşik nîm-sofyan" yazılır. Meselâ Hâfız Post'un, "Biz âlûde-i sâgar-ı bâdeyiz" mısraı ile başlayan rast (rehâvî) şarkısı yürük semâi değil birleşik nîm-sofyan'dır. Ancak dikkat isteyen bu husus zamanla karıştırılmış ve her iki tarza da yürük semâi denmiştir.

Yürük semâi usulü hemen her çeşit saz eserinde ve sözlü formlarda kullanılmıştır. Bunlar saz semâilerinin dördüncü hânelerinde ve daha çok ikinci şekil (birleşik nîm-sofyan) olarak veya üç hâneli bazı saz semâilerinin bütün hânelerinde, kârların bazı bölümlerinde, Mevlâî âyinlerinin üçüncü selâmlarındaki, "Ey ki hezâr âferin" güftesiyle başlayan bölümlerinde, şarkı, türkü, ilâhi, tevşîh, şuşul ve oyun havaları ile birtakım fantezi eserlerde çokça kullanılmıştır. Lavtacî Andon'un nühüft, Sedat Öztoprak'ın dikeşhâverân, Neyzen Yûsuf Paşa'nın neveser saz semâileri; Buhûrîzâde Mustafa İtrî'nin, "Bileydi dil gibi dilber gam-ı cihan nicedir" mısraıyla başlayan acemaşiran; Hacı Ârif Bey'in, "Berdâr olalı zülfüne yâr fîkr ü hayâlim", Münir Nurettin Selçuk'un, "Bu yıl da böyle geçti şirin sözlü sevgili", Rahmî Bey'in, "Ey mutrüb-ı zevk âşinâ" mısralarıyla başlayan kürdili-hicazkâr; Mahmud Celâleddin Paşa'nın, "Âteş-i aşkınlâ sûzân oldu dil" mısraıyla başlayan nihâvend; Zekâî Dede'nin, "Yine bağlandı dil bir nev-nihâle" mısraıyla başlayan nevâ şarkılarıyla Hamâmîzâde İsmâîl Dede Efendi'nin, "Nûr-i fahr-i âleme bir zerre olmaz âfitâb" mısraıyla başlayan hüseyinî tevşîhi; Mustafa Sunar'ın, "Gevher-i sırr-ı velâyet kân-ı şâh-ı Nakşibend", Doğan Ergin'in, "Yürük değirmenler gibi dönerler" mısralarıyla başlayan hüseyinî ilâhileri bu usulle bestelenmiş eserlerden bazılarıdır.

Form. Türk mûsikisinin büyük formlardan biri ve klasik faslın son sözlü eseridir. Fasılda saz semâisinden önce yer alır. Yürük semâilerin usul hariç yapı bakımından

beste ve ağır semâilere benzer. Tek fark bu formun yürük semâi usulüyle ölçülmüş olma mecburiyetidir. Daha çok 6/4 olarak kullanılmıştır. Yürük semâilerin de murabba ve nakış şekilleri vardır. Murabba biçiminde olanlarına murabba yürük semâi denilmeyip sadece yürük semâi denilir. Ancak nakış biçiminde olanlara nakış yürük semâi adı verilir. Az sayıda da olsa bazı nakışlarda 6/8'lik birleşik nîm-sofyanın kullanıldığı görülür. Nakışların bir kısmı meyanlıdır ve terennümleri de hem "ikâî" hem "lafzî" terennümdür. Ancak lafzî terennümler uzunca yer alır. Bazı nakışlarda ise terennüm vezinli, kafiyeli şiiirler halindedir. Çok az da olsa bestelenen bir meyanhâne şeklinde olabilen terennümler de vardır. Her iki biçimdeki yürük semâiler, saz semâisinden önce icra edilen son sözlü eserler olduğundan melodik bakımdan gerek beste gerekse ağır semâilerden usulün de etkisiyle daha hareketli eserlerdir ve güfte de bu duruma uygun olarak seçilir. Bazı yürük semâilerde usul geçkisinin yapıldığı görülmektedir.

Dört hâneli murabba yürük semâilerin biçim şeması şöyledir:

1. mısra	A	} Zeminhâne
Terennüm	B	
2. mısra	A	} Nakarathâne (Mülâzime)
Terennüm	B	
3. mısra	C	} Meyanhâne
Terennüm	B	
4. mısra	A	} Nakarathâne
Terennüm	B	

Bu biçimde meyanhâne dışındaki mısra ve terennümlerin besteleri değişmemektedir ve eser dört hânelidir.

İki hâneli nakış yürük semâilerin biçim şemaları (1-2):

		a) Eser meyanlı ise
1. mısra	A	} Zeminhâne
2. mısra	B	
Terennüm	C	} Zeminhâne
2. mısra	B	
Terennüm	C	} Nakarat
3. mısra	A	
4. mısra	B	} Nakarat
Terennüm	C	

b) Son terennüm değişik olursa:

1. mısra	A
2. mısra	B
Terennüm	C
3. mısra	D
4. mısra	B
Terennüm	E

şeklinde olabilir.

Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi'nin saz-kâr makamında, "Biyâ ki kadd-i tü derbâğ-ı can nihâl-i menest" ve segâh makamında, "Tûtî-i mucize-i güyem ne desem lâf değil"; Ebûbekir Ağâ'nın segâh maka-